

Development of scientific research activity at students as a result of studying of zoological disciplines

D.O. Ibrayev¹, L.N. Sukhorukova², B.N. Mynbayeva¹, E.S. Gabdullin³

¹*Abai University (Almaty, Kazakhstan),*

²*Yaroslavl State PU named after K.D. Ushinsky (Yaroslavl, Russia),*

³*Pavlodar state PUniversity (Pavlodar, Kazakhstan)*

Abstract

The problem of developing the scientific potential of higher education, by improving the organization of research activities of students in universities in Russia and Kazakhstan, does not lose its relevance. The content of pedagogical activity includes the conduct of scientific research in various areas, which is considered not just as a teacher's right, but above all, as his professional duty. For students of biological specialties of pedagogical universities, one of the basic disciplines, in the learning process of which it is possible to introduce students to research activities from the first year, is zoology. In the conditions of steppes and semi-deserts of Kazakhstan, where small mammals and related ecto-and endoparasitic animals dominate, zoological research in the field of parasitology is of particular relevance. Until recently, the development of parasitology in Kazakhstan was given great importance. Today, for a number of reasons, the spectrum of research in this direction has significantly decreased, which may adversely affect sanitary welfare and public health, livestock productivity, and rational nature management. An analysis of psychological and pedagogical works allows us to conclude that the interest in students' research activities as a subject of study is increasing. The authors rethink its forms and directions. However, studies on the formation of research activities of students by means of parasitology and other zoological disciplines have not been conducted. The article notes that research activities are technological. Therefore, the set goals should be organized in the form of a taxonomy and focused on the result. The stages and connections between educational and research activities of students in the field of parasitology are revealed, its directions, forms of organization, and criteria for the formation of research activities are substantiated.

Keywords: educational and research activities of students, scientific research activities of students, forms of research activities of students complementing the educational process, scientific research activities of students running parallel to the educational process, parasitology, direction of research, forms, research methods and techniques.

Поступила в редакцию 24.01.2020.

МРНТИ 18.41.51

Г.Ф.САПАРФАЛИЕВА

*Т.Қ. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы (Алматы, Қазақстан)
sapargaliev51@mail.ru; <https://doi.org/10.51889/2020-1.2077-6861.12>*

ӘНШІ-АКТЕРДІ ОҚЫТУ БАРЫСЫНДАҒЫ ДИКЦИЯНЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Аңдатпа

Ән айтуды музыкалық сөйлеу деп атауға болады, сондықтан ән айту дауысы тек ауқым мен күшпен ғана емес, тембрмен де ерекшеленеді, яғни дауыс бояуы деп аталады. Вокалистерді оқытуда вокалист дикциясы мен оның дауыс қалыптастыру арасында тығыз байланыс бар екенін түсіну маңызды. Артикуляциялық органдар жұмысының белсенділігі мен үйлесімділігі сөйлеу дыбыстарының айтылу сапасын, сөздердің анықтығын немесе дикцияны анықтайды. Бұл тақырып бүгінгі таңда өзекті болып табылады – вокалдағы көптеген білім алушылар дикция қоюды қажет ететінін тәжірибе көрсетіп отыр. Сонымен қатар, вокалдық педагогика міндетті түрде вокалдық шығарманы орындаудың қажетті шарты ретінде сөздерді анық және мәнерлі айтуға үйретуді көздейді. Және дикцияның мәнерлілігі белгілі техникасыз алуға болмайды деп айту керек.

Түйін сөздер: вокалға оқыту; әншілік дикция техникасы; ән орындау; артикуляция; вокалдық сөйлеу тілі; сөйлеу техникасы; ән айту дикциясы; сөз дикциясы.

Дикция – латын тілінен аударғандайту, айтылуы деген ұғымнан шыққан. Әншілік дикция (айтылуы) техникасы «Театрда музыка сөзден басталып, ырғаққа (ритм) жалғасып, әуезді әуенге ұласады. Осылайша музыка театр қойылымдарының негізгі құрамдарының біріне айналады. Орындаушылар мен көрермендерге сахналық атмосфераның тыныс – тіршілігін сезінулеріне әсер етеді. Тіл құдыреті жеткізе алмаған астарлы сезімдер мен ойларды жеткізеді. Театрда музыка өз бетінше ештеңе тындыра алмайды. Тек сахналық іс-әрекетпен үндестік тапқан әуеннің атқарары ұшан-теңіз. Қойылымдағы әуен көрермендерге ғана ықпал етіп қоймай, актердің шығармашылық ой-сезіміне оң әсерін тигізіп, кейіпкердің бейнесіне кіруіне, сахналық атмосфераны сезінуіне көмектеседі» [10, 162 б.].

Сахнадағы орындаушы мен көрерменді біріне-бірінтүсіністіретін, жақындастыратын құрал-сөз, тіл анықтылығы, яғни дикция. Онсыз әдебиетте, музыкада, әншілік орындаушылықта, сахналық түрлі жанрдағы қойылымдарда тыңдарманның көрермендермен қарым-қатынасы болмақ емес. Сөз жоқ жерде ән, сахна өнері де жоқ. Сахна көрермені үшін сөз тек, көрермен мен орындаушы арасындағы қарым-қатнасты жалғастырушы емес. Ол мазмұнға толы шығарма, авторлардың композициялық құрылысы, жанрлық сұранысы, оқиғаның желісі мен идеялық табиғаты; музыка мен мәтін (сөз) біріге, бір көрініске, оқиғаға айналып, кіші формадағы драматургиялық көрініс, кейіпкердің монологына айналады. Сөз, тіл сахнаның сәулеті, ғимараты, әннің тас табалдырығы мен қыш қабырғасын өріп шығаратын асылтас. Өйткені ән тілі (сөзі) сахнаға көшіріле салған әншілік ауызекі тіл емес, ол өзінің шығу тарихы – әншілік дәстүрімен, жанрдың сұранысы және орындау шеберлігімен байланысты. Ой теңізінің тұңғық түбінен терілген маржан сөздер, неше түрлі бояуға боялған әуендер, музыка гармониясы, мәтін мен өлшемдік бітім композициялық құрылысы мәтінмен бірлесіп, жанрлық сипаты, оқиға желісі, идеялық табиғаты, тілдік қуаты әбден пісіп, айқындалып барып өмірге келеді.

«Қазақстанда еуропалық вокалдық өнердің өсуіне қазақ тілінің «вокалдығы» ықпал етті. Өнердегі қазақстандық әншілер проявлялись шегін өзіндік ерекшелігін, олар анықталды своеобразием өмір сүру жағдайларын, протекавшей в соседстве көптеген пен ұлыстың өкілі бар, населявшими елге. Ал егер шексіз даланы және жазық даланы елестетсек, қазақстандық камералық музыканы орындауға енген кеңдік пен күш сезімі түсінікті болады.» [11, 478 б.].

«XIX ғасырдың соңында камералық музыка тыңдаушылардың кең ауқымын терең жаулап алды. Камералық орындаушылық өнерді меңгеру әрбір вокалистке берілген жоқ. Романстарды орындау кәсіби әншілердің арнайы дайындығын талап етті, бірақ консерваториялар камералық ән айту мамандығын таңдаған вокалистер тәрбиесімен айналыспаған. Алайда, көптеген ғасырлар бойы камералық өнер тыңдаушыларды музыкамен жүзеге асырылатын образдарға жақындату мүмкіндігін тарта отырып, опералық орындаумен бәсекелесуге шыдады.» [6, 336 б.].

Кеңестік Ресейдің атақты опера әншісі (бас), КСРО халық артисі Е.Е. Нестеренко: «Ән айту барысындағы сөйлеу тілінің кейбір мәселелері» деген еңбегінде вокалдық шығармадағы сөздің маңыздылығы туралы былай дейді – «Шығармамен жұмыс істеу барысында, мән – мағынасыз нәрселерге ұрынбау үшін, әнші ең алдымен шығарма мәтінін орфографиялық және фонетикалық тұрғыда мұқият оқып, игеруге міндетті. Кейбір жағдайларда сөзді дикциялық – мазмұндық айқындық үшін емес, көркемдік көрінісі тұрғысынан бөлуге тура келеді», – дейді [3, 97 б.].

Сөз ... оның қалың қатпарлы қабат-қабат ірге тасын, шығарманың оқиға желісін, сезім байлығын, ұсынылған тосын жағдайын, ішкі әрекет-қуаты, зейін-нысанасы, шындық пен сенім, қиял көзі сияқты көптеген элементтер шоғырынан тұратын, музыкамен өрілген мәтінді тыңдарманға жеткізу, орындаушының негізгі мақсаты. Музыкадағы мәтіннің анық айтылуы тыңдаушының ойы мен сезімін өмірге әкеледі. Ал шығарма сөзінің үні

мен әуені, әсем саздылығы ой мен қиялы орындаушының ішкі сезім дүниесін тудырады. Тыңдарманның эстетикалық талғамын қанағаттандырады. Сайып келгенде бәрінің бастау байлығы музыка, музыкамен өрілген сөз. Адамзаттың бес сезіміне ой салатын, қиял сезімге, арман биіктігіне жетелейтін де сол музыкадағы сөз. Мәселен, музыкалық шығарманың атын айтсаңыз болғаны, құлағымызға сол әуеннің үні естілмей ме? Немесе сүйсініп жейтін дәміңізді есіңізге алып көріңіз, сөз жоқ сілекейіңіз шұбырады. Яғни есту мен көру образдары құлағың мен көз алдыға келсе, оқиға желісін түсінген музыкамен өрілген, анық (дикция) мәтінмен орындалған шығарма тыңдарманды тәтті етері сөзсіз. Бұл музыкамен өрілген сөздің әсері, сөздің құдыреті.

«Табиғи жалғасы қиындаған дәстүрді бүгінге сай әдістемелік жүйесінтаппауы, ән зерттеуші теоретиктер мен орындаушылар арасындағы байланыстың кемшіндігі» [16, 137 б].

Демек, әншілік сахна тілі – өмірге ізгілік идеясын әкелетін символдық сипат. Сөз, оның ішінде сахналық әншілік сөз, өзінің ішкі астарлы – мағынасымен, теңіздей тереңділігімен, пішіндік сипаты – айшықтығымен символ сабақтастығын тудырады.

«Адам дауысы – оның саналуан көңіл – күйін мейлінше толық жеткізе алатын таң ғажайып аспап. Дауыс бояуын, динамикасын, сөзді айту мәнерін өзгерте, құбылта орындауда, бір ғана дауыстың көмегімен шығарманың мазмұнын барынша терең жеткізе отырып, вокалдық бейненің ішкі мазмұнын жеткізе алады», – дейді Л.Б.Дмитриев [5, 123 б.].

Анықтап айтқанда, тіл – идеяның символы. Әсілі, әншінің күңгірленген ішкі толғанысын, үлбіреген мөлдір сезімін сахнадан көрермендерге тасымалдайтын аспап, құдыретті қару – музыкамен өрілген осы сөз.

Әрекет тұрғысынан әрекет арқауы деп атасақ, тіл тұрғысынан сөз астары деп айтамыз. Сөз астарын, табиғатын ән әуенімен байланыстыру. «Сөз – ойдың сәулесі. Сөз астары адамның ойы мен толғанысының асқақтата

салған әуені. Сөздің маңызы мен мазмұны, әсемділігі мен әуезділігі – адамның жан сарайымен безендіріледі. Сөздің сұлулығы мен саздылығы да оның астар айшығына арналады. «Әннің қазақ өмірінде алатын зор маңызын басқа халықтан кездестіруге екі талай. Қазақтар тіпті жай сабақты да балаларға ән көмегімен оқытады. Алдымен жеке дыбыстарды әндетіп, соңынан толық бір сөзді әнмен айтады» [9, 3 б.].

Сөз астарын ашудың да өз құпиясы бар. Ол құпия – айтқан сөздің мен естігеніңді көкірек көзіңмен зерделенген ішкі сезім арқылы көруің. Әнші орындаушы сөз және дыбыс шығарушы емес, кейіпкердің бейнесін яғни образ тудырушы. Сондықтан сахнада сөзбен қарым-қатынас жасаған кезде сөзді құлаққа емес көзге айту қажет. Сахнада ән орындау кезінде тыныс белгілерін сақтап, дұрыс орындау, әншіні асығып-үсігіп, қалай болса солай ән айтудан сақтандырады. Музыкалық дыбыс легінің тазалығы, яғни шығармадағы оқиға желісіндегі кейіпкердің сұрағы, кідірісі, таңдануы, күйзелуі т.б. тыныс белгілері орындаушының қиялы, яғни ойлау қабілеті арқылы айтылады. Тілдің тазалығына дақ түсірмеуге көмектеседі.

«Ойың түсініксіз болса, сөзің де түсініксіз» – деп жазған орыстың ұлы сыншысы Б.Г.Белинский. Яғни, ойсыз, орындалған музыкалық шығармадағы сөзден бойды аулақ салу алғы шарт, сөз астарын ашу, музыкамен ажырамастай, сөз астарын терең зерттеп, зерделеп тыңдаушы қауымның жүрегіне жеткізу қажет.

Бұл жөнінде Л.Б.Дмитриев былай деп жазады: «Вокалдық сөйлеу тілі: анық, яғни, тілі жатық; әуенмен айту барысында вокалдық тұрғыда құлаққа жететіндей табиғи; мәнерлі, яғни, сөз әуезділігінің элементі сезіліп тұратындай; әуенді, яғни тең түсетін дауысты дыбыстарға құрылған» [4, 504 б.].

Біріншіден – анық айтылған вокалдық шығарманың сөзі тыңдаушы менкөрерменнің қарым-қатынасы және әншінің орындап тұрған шығармасының мағынасын жетік түсініп, автордың шығармада көрсетілген өзіндік ойы мен мақсатын тыңдаушыға жеткізу.

Екіншіден – а, о, и, у, ә, ө, е, ұ, ү, і дауысты дыбыстары дыбыстың жақыннан ашық шығуына әрекететеді және әншілік дауыстың өте жоғарғы позицияда қалыптасуына үлкен көмек береді. Сондықтан да әнші әрдайым дауыс жаттығуларында (дауыс қыздыру, распевка) дауысты дыбыстарға дауыссыз дыбыстарды қосады. Мысалы: ма, мэ, ми, ра, рэ, ри, ру, ди, да, дэ, ду... т.б.

Үшіншіден – анық айтылған сөз музыкалық әуенмен үндесе отырып, шығарманың негізгі мазмұнын тыңдаушыға жеткізеді.

Төртіншіден – анық дикцияның ән орындау техникасын қолайлы қолдануға көмегі көп, дауыс аппаратының қысылмауына, әнші демінің дамуына септігін тигізеді. Кейбір шығармаларда сөзге, әуенге (музыкаға) карағанда көп мән беретіндей жағдайлар болады: студенттің негізгі орындаушылық құралы ретіндегі дикциясының анықтығы, үлкен залда айқын да анық шығуы, оның ең соңғықатардаотырған көрермен тыңдаушыға әрбір сөзінің түсінікті болуы. Әуен мен сөздің байланысындағы шығарманың түсінікті болуын қатты қадағалау қажет. Кейбір шығармалардағы сөз Абай, Пушкин, Біржан-сал, Ақан-сері, Шекспир, Гетелерге, музыканың әуендері П.Чайковский, М.Төлебаев, Дж.Верди, Біржан-салға тән болуы мүмкін. Ондай жағдайда оған мән бермеуге болмайды. Сөз авторы мен композиторды тенеітіруге тура келеді, сөз астарын аша білу, оның мағынасын, терең ойын тыңдаушы қауымға жеткізе білу – ең басты мақсат.

Кейбір қатаң дауыссыз п, т, к. үнсіз дауыссыз ф, с, х, ш әріптерін табиғаттан дикциясы жетілмей, дамымай қалған студенттерді тәрбиелеуге, сақау, тілі күрмеліп, «р» дыбысы болмаса «ш, с» дыбыстарға тілі келмейтін шәкірттерді, күнделікті арнайы жаттығулар арқылы кемшіліктен арылтуға болады.

Тілдің қандай бағытта, оның ауыздың қай қуысына барып тірелетінін, қандай формада болуы, дауыс құралдарын дамыту, оның артикуляциясына күнде жаттығулар жасау, әрбір дыбысқа еріннің өзіндік бағытын түзеу арнайы жаттығуларды қажет етеді. Кейбір

әншілердің дикция кемістігі жоғарғы және төменгі ерінді өте бос ұстауына байланысты болады, сондықтан сөз анық шықпауы мүмкін. Үстіңгі ерін мен астыңғы еріннің бір-бірімен тығыз бірікпеуінен кейбір дауыссыз дыбыс қалыптаспауы не болмаса нашар қалыптасуы мүмкін.

«А.И. Мұхамбетованың «Қазақстанда жаппай музыкалық білім беру» атты мақаласында: «Жоқ әлде Қазақстандағы музыкалық білім беру ісі баланың зияткерлік және мәдени әлеуетін дамытатын, оны өз халқының мәдениетін түсініп, қадірлей білу қасиетін тәрбиелейтін, қазіргі замандағы қазақ мәдениетінің біте қайнасқан элементіне айналама?», – дейді» [2, 279 б.].

Кейбір студенттің дикциялық кемістігіне өзінің көзін жеткізу үшін, диктофонға оның сөзін, не әнін түсіріп, тыңдату дұрыс, әр кемістікті студент өз құлағымен, сезім мүшесі арқылы, (бұл келеңсіздік баланың еркелігінен болуы мүмкін) өзі тапса ғана, ол қателіктерді тез арада дұрыс жолға келтіруге болады. Әрине ұстаздың іс-әрекеті шәкірт кемістігін түзету ғана емес. Оның дауыс табиғатын, шәкірт дарынындағы оның өзіне ғана тән ерекшеліктерін дамытуға көмектесу.

Студенттің сөйлеу техникасын дамыту (мейлі ән дикциясын, сөз дикциясын) күнделікті жүйелі жаттығулар арқылы іске асады. Негізгі ерін, жақ, көмей, мойын бұлшық еттерін күнделікті үзбей шынықтыру қажет. Сонда ғана ерін бос, сылбыр болмайды, оның нақты бұлшық еттері дер кезінде ширақ дұрыс қолданылуы мүмкін, сол сияқты көмей, мойын бұлшық еттері де осындай шынықтыру жаттығулары арқылы дамиды.

«Тіл техникасын меңгеру өз алдына, оны актерлік шеберлікпен ұштастыра білу көп еңбек пен ізденісті талап етеді. Себебі, театр маманы М. Байсеркенов: «... сахнадағы тіл мәдениеті әлі күнге өрге баспай келе жатыр. Жалаң декламация, жалған пафос, құрғақ баяндау көз аштырмайтын болды. Сахнадан сөйлеген сылдыр сөзден көрермен мезі болып бітті. Асығып – аптығып, сөзінің аяғын жұтып жұлмалап, жұлқып сөйлеген жара-

лы сөздерді естігенде, жаның жабырқайды. Жалаулаған жасық сөздің жаныңа батқаны сондай – жадап-жүдеп, күйзелмеске шараң жоқ», – дейді» [7, 250 б.].

Жоғарыда көрсетілгендей, әншінің орындауындағы шығармалар күрделі, аралас, ауыспалы өлшемдер болады, кейбір қазақ әндерінің жігерлі, шабытты, екпінді шығуына еріннің артикуляциялық нақтылығының көмегі зор. Ол әнші-орындаушының тіл бұлшық еті, ерін бұлшық етінің дамуына байланысты.

«Сөз мәнін анық жеткізу – оның нақты эмоциялық бояуы, әрине, барлық ұлттық мектеп әншілеріне өте қажетті», – дейді орыс вокалдық педагогикасының теоретик, зертеуші ғалымы Л.Б.Дмитриев [4, 504 б.].

Мысалы: халық композиторлары Үкілі Ыбырай әндерінің ішіндегі «Гэкку», Біржан-сал әндерінің ішіндегі «Жанбота», сонымен қатар көңілді әндерде дауыссыз дыбыстар өте анық, ашық болуы керек. Сонда ғана, бұл мысалда көрсеткендей дыбыс қарқыны өте жеңіл болады, тез арада дыбыстың өзгеруі ән желісін бұзбайды, сөздің түсінікті болуына көмектеседі.

Әрине әрбір музыкалық шығарманың өлшемдеріне, ырғақтарына (ритм) байланысты сөйлеу жобасын анықтау керек, ән ырғағы неғұрлым тез болса, дикция да солғұрлым анық болуы керек. Екпінді жәй айтылатын әндерде дикция өте жұмсақ, созылмалы болуы оның анықтығына кедергі жасамауы қажет, жалпы ән әуенінің кең тыныстылығы сөздің анықтығына біршама кедергі келтіргенмен, үлкен түсіністікпен, сезімталдықпен орындалған шығармада, әншінің орындаушылық қабілетінің деңгейін анықтайды.

Сонымен күрделі, аралас, ауыспалы өлшемдегі музыкалық шығарма болсын, не болмаса жәй екпіндегі шығарма болсын, сөз анық болуы керек. Осы екі жағдайда да мәтіннің айтылуына (сөзге) біркелкі көзқарас болуы қажет.

«Біздің ойымызша, қазіргі заманғы әншінің кәсіби дайындығы кезінде актерлік шеберлікті қалыптастыру. Атап айтқанда, «сахналық сөйлеу» - вокалдық өнерге

қатысты барлық аспектілерде. Өкінішке орай, озық вокалдық педагогтар мен фолиатрлардың, сондай-ақ көрнекті театр қайраткерлері мен әншілердің жетістіктеріне қарамастан, «ақылды сөзге» деген көзқарас жақсарып қана қоймай, одан да елеусіз қалар еді. Жас әншілер вокалдық шығарманың мазмұнына, ойға және фразаның реңіне, тіпті сөздің дұрыс айтылуына, яғни дикцияға, ал диалект пен фраза жиі құбылыс болды. Сонымен қатар, вокал педагогтарының дауыстың не болғанын, «әдемі жоғарғы» болатынын, ал әнші не айтатынын естуге болады, бұл маңызды емес» [14, 173 б.].

Шығармашылық саласында сөзді ақын тудырса, сөз астарын музыканың иірімдерімен орындаушы әнші тудырады. Сол себептен әншілерге сөз астарын, мағынасын ашу басты міндет. Демек сөз астарына табан тіреген әнші, орындаушы ретінде шығарманың көркемдік тұлғасын аша алатын алтын кілті.

Сондықтан, әншілерден ана тілінің бай болмысын бұзбай, вокалдық фонетикалық әуені мен орфоэпиялық ерекшеліктерін қатаң сақтау талап етіледі [13, 183 б.]. Сайып келгенде әншілер шетел, ресей, т.б. халық әндерін орындау барысында тіл заңдылықтарын ескеру міндетті.

Әншілерге шығарма сөзінің тактілерге сай бөлінуін, сөйлемдердің мазмұнының толық қамтылуын, терең талдап, мағынасын музыканың көңіл күйіне бағындыра отырып ашуы басты мақсат.

«Дауыстың тембрін, оның динамикасын, сөздерді айту мәнерін өзгерте отырып, әнші шығарманың ішкі әлемін терең және бейнелі жеткізе алады, тамаша вокалдық-көркемдік бейне жасай алады» [8, 361 б.].

Сөздің сұлулығы мен шешендік пішініне, мазмұны мен жатықтылығына, тұлғалық сипатына назар аудара отырып, ең соңында үндік, әуендік тазалығын, әрі ашық, анық айтылуын қадағалау қажет.

Ол үшін әннің сөз тілінің ерекшеліктерін, грамматиканы, әсіресе вокал орфоэпия заңдылықтары мен ережелерін жақсы білуі қажет. Мәселен, академиялық, ақындық, ғылыми, шешендік, сахналық сияқты жоғарғы дәрежеде саналатын стиль-

ден басқа, бейтарап сөйлеу (нейтральная речь) нақышсыз, қарапайым сөйлеу стилі (просторечный стиль) болып бөлінеді. Бұл айырмашылықтарды жоғарғы кәсіби тұрғыдағы орындаушылар жақсы біледі. Жас буын талпкерлерді осы бағытта тәрбиелеу әр ұстаздың басты міндеті.

«Болашақ эстрада вокалісінің концерттік қызметке дайындық жүйесінің мазмұнды блогы зерттелетін процестің келесі міндеттерін қамтыды: кәсіби шеберлікті меңгеру (вокалдық техника, білім, білік, дағды, шығармаларды көркемдік-бейнелі іске асыру тәсілдері)» [1, 141 б.]. Вокалдық шығарманы зерттеу – композитордың ойын жеткізе білу. Зерттеп отырған шығарманың көркемдік табиғатын, мазмұнын және заңдылықтар жүйесін айыру. Сөз өнеріндегі стильдік заңдылықтарды тану көп ретте текстологиялық мәні мен төл сипатын байқаудан тұрады. Астарланған, алуан түрлі бейнені (образды) студенттерге

жан-жақты тәсілмен талдауға, түсіндіруге тура келеді. Әсіресе дүние жүзінің асыл қазынасы болып есептелетін классикалық шығармаларды, халық композиторларының әндерін орындаған кезде оның шығу тарихы, авторлардың өздеріне тән әуені мен сөз астарын ашуға өте көп көңіл бөлу қажет.

Кезінде К.Станиславский: «Дауысты дыбыстар-өзен, дауыссыз дыбыстар-өзен арнасы. Сөз тазалығы жоқ жайылма әндер-арнасыз өзен, әрі қарай батпаққа батып сөздер жоғалып жатады» – деген [15].

Шығармада берілген автордың мәтінін, халық әнін осы уақытқа дейін жеткен дәстүр бойынша, өзгертпей, тек орындаушының өзіне тән түсінігі, ішкі сезімімен орындау бұл ұстаздың шәкірттерге қоятын басты талабы. Әсіресе қазақ өлеңіндегі бейнеліктің сипатын, астарын, жұмбақтауды, тұспалауды, ымдауды, долбарлауды, меңзеуді, толғауды, зарлауды игеруі қажет.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

- [1] Абельтаева, Ж. Музыкалық эстраданың болашақ вокалистін концерттік-орындаушылық қызметке дайындау. – Хабаршы. «Педагогикалық ғылымдар» сериясы. Абай атындағы ҚазҰПУ, –№1(45), 2015. –140-143 бб.
- [2] Аманов Б.Ж, Мұхамбетова А.И. Қазақстандағы жаппай музыкалық білім беру // Дәстүрлі қазақ музыкасы және XX ғасыр. – Астана, 2013. – 278-288 бб.
- [3] Вокалдық педагогика мәселелері. 7 шығ.. – М.: Музыка, 1984. – 212 б.
- [4] Дмитриев, Л. Б. Вокалдық әдістеме негіздері. – М.: Музгиз, 1963. – 674 б.
- [5] Дмитриев, Л. Б. Музыка. – М.: 2004. – 123 б.
- [6] Доливо, А. Певец и песня. – М. : Музыка, 2012.
- [7] Қырқынбекова, С.Т., Қырқынбекова, Б.Т. Қазақ театрларының дамуындағы сахна тілі шеберлігі. – Хабаршы. «Педагогикалық ғылымдар» сериясы. Абай атындағы ҚазҰПУ, – №1(49), 2016. – 249-253 бб.
- [8] Қалиакбарова, Л.Т. Юсупова, А.А. Камералық-вокалдық орындаушылық тарихы [The history of chamber and vocal performance] //Ғылым және әлем. Халықаралық ғылыми журнал [Science and world. International scientific journal]. №1(5), 2014 №1(5). ISSN 2308-4804.
- [9] Нұғыманова, Ә. Кіріспе сөз //Балалар дауысының тәрбиесі. – Алматы: Жазушы, 1970. – 3-4 бб.
- [10] Рахимов А. Режиссер шеберлігі. А.: Тарих тағылымы. 2010. – 248 б.
- [11] Россихина, В. Кеңестік камералық-вокалдық орындаушылық. – М. : Мәскеу университетінің баспасы, 2000.
- [12] Сапарғалиева, Г.Г. Драма актерлеріне ән пәнінен дәріс берудің ерекшеліктері. – Алматы: Қазақпарат, 2002.
- [13] Сапарғалиева, Г.Г. Музыкалық театр актерлерінің вокалдық дайындауы. // Хабаршы. «Педагогика және психология» сериясы. Абай атындағы ҚазҰПУ. N1 (30), 4(9) 2(7), 2017.
- [14] Сладкопевец, Р.В. Опералық дауысты қоюдағы дикция мәселесі. ISSN 1997-0803. Мәскеу мемлекеттік мәдениет және өнер университетінің Хабаршысы. – 2013. 3(53), мамыр-маусым. 172-174 бб.
- [15] Станиславский, К.С. Актердің өз үстіндегі жұмысы. Шығ. жин., 3 том, 2 бөл. – М., 1965. – 34 б.

[16] Тлеухан, Б. Қазақтың кәсібивокалды өнерінің кейбіррекшеліктері // Құрманғазы және мыңжылдықтар тоғысындағы дәстүрлі музыка: Құрманғазының 175 жылдығына арналған халықаралық конференциясының материалдары / құраст. А.И. Мухамбетова. – Алматы: Дайк-Пресс, 1998. – 136-143 бб.

References

- [1] Abeltayeva, G. Preparation of future singers of musical variety for concert and performing activity. – Bulletin. Series «Pedagogical Sciences». KazNPU named after Abai's. No. 1 (45), 2015. PP. 140-143.
- [2] Amanov B. Zh., Mukhambetova A. I. Mass musical education in Kazakhstan // Traditional Kazakh music and the XX century. – Astana, 2013. – PP. 278-288.
- [3] Problems of vocal pedagogy. 7 exit. – Moscow: Music, 1984. – PP. 212.
- [4] Dmitriev, L. B. Fundamentals of vocal technique. – Moscow: Muzgiz, 1963. – PP. 674.
- [5] Dmitriev, L. B. Music. – Moscow: 2004. – PP. 123.
- [6] Dolivo, A. Singer and song. – Moscow: Music, 2012.
- [7] Kyrkynbekova, S. T., Kyrkynbekova, T. T. Mastery of stage language in the development of Kazakh theaters. - Bulletin. Series «Pedagogical Sciences». KazNPU named after Abai's. No. 1 (49), 2016. PP. 249-253.
- [8] Kaliakbarova, L. T. Yusupova, A. A. The history of chamber and vocal performance. Science and the world. International scientific journal. №1(5), 2014 №1(5). ISSN 2308-4804.
- [9] Nugumanova, A. Introduction // Education of children's voice. – Almaty: Writer, 1970. – PP. 3-4.
- [10] Rakhimov A. Rejisser sheberligi [Director's mastery]. Alm.: Tarih tagyimi [Lesson of the History]. 2010. PP. 248.
- [11] Rossikhin, V. The Soviet chamber-vocal performance. – Moscow: Moscow University Press, 2000.
- [12] Sapargaliev, G. G. Features of teaching music to drama actors. – Moscow: Higher School, 2002.
- [13] Sapargaliev, G. G. Vocal training of musical theater actors. // Bulletin. Series «Pedagogy and psychology». KazNPU named after Abai's. N1 (30), 4(9) 2(7), 2017.
- [14] Sladkopevets, R. V. The problem of diction in Opera voice production. ISSN 1997-0803. Bulletin of the Moscow state University of culture and art. - 2013.3 (53), may-june. PP. 172-174.
- [15] Stanislavsky, K. S. The work of the actor in fact. Output. Jean., Volume 3, cab 2. – M., 1965. – 34 P.
- [16] Tleukhan, B. Some features of vocal art in // Kurmangazy and traditional music at the turn of the millennium: proceedings of the international conference dedicated to the 175th anniversary of Kurmangazy / comp. I. Mukhambetova. Almaty: Dyke Press, 1998. – PP. 136-143.

Важность дикции при обучении певца-актера

Г. Г. Сапарғалиева

*Казахская национальная академия искусств им. Т. К. Жургенова
(Алматы, Казахстан)*

Аннотация

Пение можно назвать музыкальной речью, и потому певческий голос отличается от разговорного не только диапазоном и силой, но и тембром, то есть отличается так называемой окраской голоса. В обучении вокалистов важно понимать, что между дикцией вокалиста и его голосообразованием существует тесная взаимосвязь. Активность и слаженность работы артикуляционных органов определяет качество произношения звуков речи, разборчивость слов, или дикцию. Эта тема является актуальной на сегодняшний день – практика показывает, что многие обучающиеся вокалу нуждаются в постановке дикции. Кроме того, вокальная педагогика обязательным образом предполагает обучение ясному и выразительному произношению слов, как необходимому условию исполнения вокального произведения. И надо сказать, что выразительность дикции не получить без определенных техник.

Ключевые слова: обучение вокалу; техника певческой дикции; пение; артикуляция; вокальная речь; техника речи; певческая дикция; дикция речи.

Importance of dictions when teaching singer-actor

G.G. Sapargalieva

T.K. Zhurgenov Kazakh National Academy of Arts
(Almaty, Kazakhstan)

Abstract

Singing can be called a musical speech, and therefore the singing voice differs from the spoken one not only in range and strength, but also in timbre, that is, it differs in the so-called voice coloring. In the training of vocalists, it is important to understand that there is a close relationship between the diction of the vocalist and his voice formation. The activity and coherence of the work of articulatory organs determines the quality of pronunciation of speech sounds, legibility of words, or diction. This topic is relevant today - practice shows that many students of vocals need staging diction. In addition, vocal pedagogy necessarily involves teaching a clear and expressive pronunciation of words, as a necessary condition for the performance of a vocal work. And I must say that the expressiveness of diction cannot be obtained without certain techniques.

Keywords: vocals training; technique of singing diction; singing; articulation; vocal speech; speech technique; singing diction; diction of speech.

Редакцияға 15.10. 2019. қабылданды.

МРНТИ 50.00.01.

С.С. ЖУСУПБЕКОВ¹, Л.К. АБЖАНОВА¹, О. НАУРЫЗБАЕВ¹

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая (Алматы, Казахстан) zhussupbekovs@mail.ru; laulasyn@mail.ru; onauryzbaev865@gmail.com; <https://doi.org/10.51889/2020-1.2077-6861.13>

МАТЕМАТИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ И ПАРАМЕТРИЧЕСКАЯ ИДЕНТИФИКАЦИЯ МОДЕЛИ НА ПРИМЕРЕ ВОДОГРЕЙНОГО АГРЕГАТА

Аннотация

Статья посвящена системным вопросам, связанным с принципами математического моделирования технологических объектов, и степени адекватности тех или иных математических описаний реальным процессам в этих системах. В статье с использованием метода наименьших квадратов (МНК) построена модель водогрейного агрегата, как ММО-система. Проведен анализ технологического процесса как сложный многосвязанный объект управления. На основе экспериментальных данных получена математическая модель в пространстве состояний водяного тракта. Установление адекватности математической модели реальному объекту осуществлялся путем непосредственного сравнения выходных величин объекта с выходными величинами модели. Приведены результаты сравнительной оценки переходных характеристик построенной математической модели и объекта управления. Из переходных характеристик объекта и математической модели следует, что математическая модель достаточно верно описывает качественно и количественно свойства моделируемого объекта, т. е. она адекватна моделируемому объекту. Изложенный материал позволяет научить студента исследовать процессы методом математического моделирования, включая составление математического описания, выбор метода решения, программную реализацию модели и проверку адекватности модели реальному объекту.

Ключевые слова: ММО-система; идентификация; математическая модель; Matlab; переходная характеристика; объект.